

Evert Vedung

Varför ledde Norges secession 1905 inte till krig?

Secession, a termed used in political science to signify the withdrawal of a state from a confederacy or composite state, of which it had previously been part; and the resumption of all powers formerly delegated by it to the federal government, and of its status as an independent state. To secede is a sovereign right; secession, therefore, is based on the theory that the sovereignty of the individual states forming a confederacy or federal union has not been absorbed into a single new sovereignty. Secession is a right claimed or exercised by weaker states of a union whose rights are threatened by the stronger states, which seldom acknowledge such a principle. War generally follows the secession of a member of a union, and the seceding state, being weaker, is usually conquered and the union more firmly consolidated. The history of Europe furnishes several examples of secession or attempts to secede: ... in 1523 Sweden seceded from the Kalmarian Union formed in 1397 of Denmark, Sweden and Norway; and in 1814 Norway seceded and entered into a union with Sweden, from which, the same year, it attempted to secede but was forcibly prevented; Norway, however, accomplished a peaceful secession from the Union in 1905 and resumed her independent status.

Encyclopedia Britannica (1911)

In recent European history it is possible to find only one example of the completely non-violent settlement of a major dispute between two governments... The relations between the two countries have remained cordial ever since.

Aldous Huxley, Ends and Means (1938).

När jag 1971 avslutade min doktorsavhandling om unionsupplösningen 1905, kunde jag knappast tänka mig något statsvetenskapligt ämne, som var mer föråldrat. Nationalismen var död som politisk kraft. Skandinaverna byggde med obruten framtidstro det modernistiska projektet. Alla blickade med oreflekterad optimism mot framtiden; något intresse av tvivel, historia och tillbakablickande fanns inte. Men naturligtvis tog jag fel.

Därför är unionsupplösningen aktuell!

Unionsupplösningen har fått förnyad aktualitet. Det första tecknet på detta, som nådde mig, var en israelisk forskare, som kom till Uppsala med frågor om varför

vår gamla skilsmässa skedde i fred. På detta fridsamma sätt borde också israeler och palestinier lösa sina problem. Det var alltså den fredliga lösningen av en svår konflikt, som först började intressera en och annan person i omvärlden (jfr Deutsch 1993, Lindgren 1959).

En andra anledning till att unionsbrottet fått förnyad relevans är att det inordnats i ett stort, förut obearbetat teoretiskt perspektiv. Unionsbrottet har kommit att betraktas som ett fall av en generell klass av företeelser, secessioner, riksupplösningar, vilken tidigare knappast studerades som klass. Vilka är anledningarna till att utbrytningar ur bestående statsbildningar äger rum? Vilka är betingelserna för att secessioner skall lyckas eller för att de skall äga rum fredligt? När är det moraliskt berättigat att bryta sig ut ur en bestående statsbildning? Secessionens motsats är integrationen eller amalgamationen, vilket också mött stegrat intresse från forskarnas sida. Vilka betingelser driver fram integration mellan självständiga länder? Vad är det exempelvis som legat bakom framväxten av den Europeiska unionen?

Men den verkliga pånyttfödelsen för unionsupplösningens intresset har varit utvecklingen i Östeuropa efter kommunismens fall. Hur bar ni er egentligen åt för att skiljsässan skulle bli fredlig? Varför blev det inte väpnad konflikt mellan norrmän och svenskar, när er förening sprack 1905? Kan vi östeuropéer lära något av er? Dessa frågor har ofta ställts till svenska journalister i Östeuropa efter sovjetblockets kollaps och nationalismens renässans. Uppmärksamheten har här inte bara gällt den fredliga lösningen av en konflikt vilken som helst utan även att upplösningar av just bestående statsbildningar, secessioner, kan ske i samförstånd. Kanske har detta intresse varit störst i Tjeckoslovakien, där unionsupplösningen först tänktes som en förebild vid avskiljningen från dubbelmonarkin och därefter vid uppdelningen på Tjeckien och Slovakien ("Unionsupplösningen 1905 och Östeuropa," *Gomorrön Världen*, Sveriges Radio, Riksradiön P1, 25/10 fm., 1992).

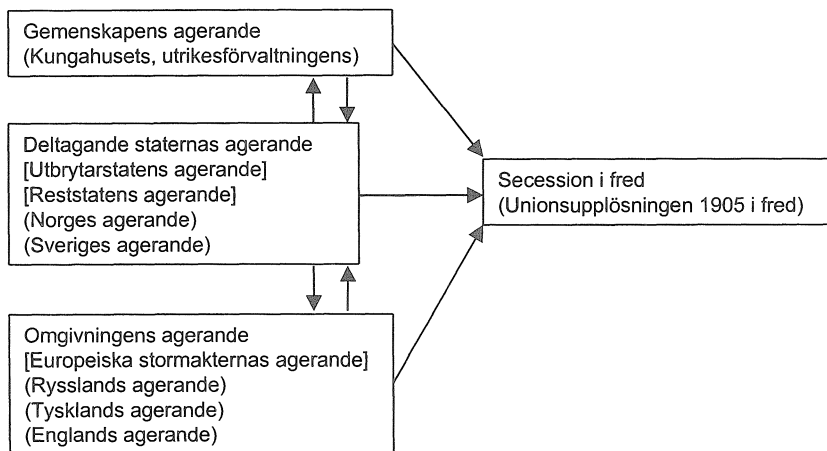
Fredlig lösning av nationella konflikter, nyväckt teoretiskt intresse för secessioner samt praktiskt intresse för fridsamma riksupplösningar, se där tre anledningar till varför unionsbrottet 1905 fått förnyad aktualitet.

Syfte och analysmodell

Ändamålet med uppsatsen är att belysa frågan varför Norges secession den 7 juni 1905 inte ledde till krig. Förklaringar till secessioner liksom integrationer brukar allmäntligen sökas på två håll: hos *gemenskapen* eller hos *de deltagande staterna*.¹ Tanken är att varje statsförbindelse måste ha något gemensamt organ och att detta organs aktiviteter kan förklara var integration skjuter fart eller varför gemenskapen försvagas eller upphör. Tanken är vidare att de deltagande staterna – de som ingår i eller kommer att ingå i statsförbindelsen vid integrationer och utbrytarstat respektive reststat vid secessioner – påverkar händelseförloppen. För att ta den Europeiska unionen som exempel så brukar förklaringar till den alltjämt fortgåen-

de europeiska integrationen sökas i drivkrafter, som utgår antingen från alleuropeiska institutioner som kommissionen eller från de enskilda medlemsländerna. Ett annat exempel kan hämtas från globala regulatoriska miljöregimer som Wienkonventionen 1985 och dess Montrealprotokoll 1987 med revisioner 1990, 1992 och 1995 till skydd för det stratosfäriska ozonskiktet. I förklaringarna till varför världssamfundets stater lyckades integrera sina miljöprogram till denna den första samlade, verkligt globala miljöpolitiken brukar man framhålla den pådrivande roll, som spelades dels av FN:s miljöstyrelse och dess administrative chef, dels Torontogruppen av stater bland vilka både Sverige och Norge ingick (Benedick 1991). Detta synsätt hämtat från integrationsteorin skall här i princip anläggas på den svensk-norska unionens upplösning. Jag skriver i princip, ty de unionella organens inställning är relativt lätt att klarlägga liksom utbrytarstaten Norges inställning. Reflexionerna bygger i huvudsak på perspektivet hur tidigare hegemoner ställer sig till secessioner, d.v.s. i det konkreta fallet hur den större, dominerande parten i förbindelsen, nämligen Sverige, hanterade upplösningen i sin egen skap av reststat. Till detta utbrytarstat–reststatsperspektiv anläggs här kortfattat ett tredje perspektiv nämligen *omgivningens agerande*, d.v.s. hur intressenter utanför de gemensamma institutionerna och de ingående staterna, framför allt omgivningens stormakter, ställde sig till unionens upplösning.

Analysmodellen sammanfattas i figur 1. Den generella formuleringen anges först, medan de specifika formuleringarna för fallet unionsupplösningen 1905 anges inom parentes.

Figur 1. Analysmodell

Begreppet secession

I sin *Wörterbuch zur Politik* definierar Manfred G. Schmidt (1995) facktermen ”Sezession” på följande sätt:

(von lat. *secessio* = Absonderung, Trennung), die Abtrennung eines Teils eines Staatsgebietes oder der Austritt eines Teils der Mitgliedstaaten aus einer Staatenverbindung, wie z. B. die S[ezession] der elf amerikanischen Südstaaten aus der Union und ihr Zusammenschluss zu den Konföderierten Staaten von Amerika (1861).

En secession betecknar alltså a) en avskiljning av en del av ett statsområde eller b) ett utträde av en medlemsstat ur en statsförbindelse, som t.ex. Sydstaternas utträde ur Amerikas Förenta Stater och bildande av Amerikas Konfedererade Stater. Med Manfred Schmidts begreppsbestämning är unionsupplösningen 1905 otvetydigt en secession, men av det senare, svagare slaget. Unionen var en statsförbindelse som medlemsstaten Norge trädde ut ur. Däremot är unionsupplösningen ingen secession i den första, starkare bemärkelsen, eftersom Norge och Sverige aldrig utgjorde ett statsområde (jfr Buchanan 1991:9ff).

Varför inte krig 1905?

På frågan varför unionsupplösningen inte slutade i en väpnad konflikt brukar dagens historielösa svenskar stå svarslösa. Så underligt är nu inte detta. Inte ens i den vetenskapliga litteraturen är nämligen den här frågan om krig och fred 1905 ordentligt utredd.

Mot historisk bakgrund är unionens fredliga upplösning ingalunda naturgiven. Väpnade konflikter mellan de nordiska länderna har snarare varit regel än undantag. Motsättningen till Danmark/Norge går som en röd tråd genom Sveriges hävder. Ett av undren i svensk historia är hur hatet mot ”juten” i svenska befolkningen helt försvann under 1800-talet. Den förra, medeltida unionen upplöstes 1523 efter utdragna och blodiga krig. Vi behöver bara erinra oss Engelbrekt, slaget vid Brunkeberg, Sten Sture, Stockholms blodbad och Gustaf Vasas befrielsekrig. Därefter har vi Nordiska sjuårskriget 1563–1570, den del av Kalmarkriget 1611–1613 som i Jämtland och Härjedalen kallas Baltzarfejden, Torstenssons anfall på Danmark 1644–45 som ledde till freden i Brömsebro, Karl X Gustafs tåg över Bält 1658 och det andra angreppet på Danmark-Norge 1658–1660, det dansk-norska infallet i Västsverige och Skåne och slaget vid Lund 1676, Karl XII:s landstigning på Själland år 1700, danskarnas angrepp på Skåne några år senare, Karl XII:s infall i Norge, dödsskjutningen vid Fredrikshald 1718 och de Armfelt-ska karolinernas dödsmarsch. Som om detta inte vore nog, kan vi erinra oss skärmytslingarna under Gustav III:s krig med Ryssland 1788–1790 och spänningen vid gränsen under Finska kriget 1808–1809.²

Det fanns emellertid 1905 starka faktorer, som underlättade en fredlig upplösning. Det enda verkligt gemensamma organet, statschefen kungen och hans designerade efterträdare kronprinsen, var avgjort fredsvänliga. Omgivningens stor-

makter verkade för freden. Viktigast av allt var emellertid avsaknaden av ett påtagligt motiv från svensk sida för att gripa till vapen. Men här finns också inslag av politisk klokhet.

Gemensamma organ: kungahuset, utrikesförvaltningen, konsulatväsendet

Hur den bestående gemenskapens samfälliga organ agerar i samband med en secession har rimligen inflytande över utgången. Motstånd mot en utbrytning från de gemensamma organens sida kan inspirera den icke-utbrytande parten till motstånd och därmed förvecklingar. Om gemenskapen stillatigande accepterar utbrytningen, så kan det försvaga eventuella tendenser till aktivism hos icke-utbrytaren.

De för den svensk-norska föreningen gemensamma organen agerade 1905 för dess fredliga upplösning. Något intresse från de unionella instansernas sida att på allvar sätta hårt mot hårt fanns inte. Tvärtom förordade de ett mildare agerande än de svenska riksorganen.

De unionella organen i den svensk-norska föreningen var i praktiken det samfälliga kungahuset Bernadotte. Det representerades i formellt avseende först och främst av den åldrige kung Oscar II men reellt av kronprins Gustaf, sedermera kung Gustaf V, samt i någon mån av prins Carl och drottning Sophia.³ I uppsatsen "Kronprins Gustaf inför unionsupplösningen" har Jörgen Weibull noggrant utrett dynastins inställning. Han visar att det var kronprins Gustaf, som i praktiken skötte unionspolitiken från dynastins sida under första halvåret 1905. Ännu på vårvintern 1905 står det klart, att kronprinsen och resten av kungahuset uppskattade den gemensamma utrikespolitiken och bestämt vände sig mot upplösning. "Forenede eier vi dog en vis Styrke og Berettigelse i de europeiske Statsforbund, men adskilte hvor meget mindre veier icke da Norges eller Sveriges ord?" skrev kronprins Gustaf i ett brev till stortingets specialkommitté den 28 februari 1905 (Weibull 1960:190).

Något senare under våren ändrade Gustaf uppfattning och började tala för att Sverige borde ta initiativ till en fredlig upplösning. I linje med denna inställning agerade samme kronprins under dagarna närmast efter den 7 juni kraftigt för att Sverige omedelbart och utan villkor skulle erkänna Norge. Hans ståndpunkt representerade den mjukaste ytterligheten i den tidens Sverige, där flertalet tongivande politiker och pressorgan förordade att Sverige måste ställa villkor för upplösning. Den 15 juni telegraferade kronprinsen till kungen från London: "Efter samtal med många ledande män beder jag enträget att inga villkor göras för Unionens upplösning utan att förslag framställs till Riksdagen om Riksaktens trädande ur kraft snarast möjligt. Vi riskera annars förlora Europas sympatier som vi nu äga" (Weibull 1960:173; jfr Lindberg 1950:222f, Burgman 1965:162f). Kronprinsen fortsatte att sända telegram av samma innehåll, men mötte inget

gehör i Stockholm, inte ens hos kung Oscar. ”Förtvivlad över dina telegram, men gör ingenting förrän din hemkomst,” telegraferade monarken den 16. Nästa dag i Berlin möttes kronprinsen av ett nytt telegram vari kungen meddelade att ”ett obetingat omedelbart erkännande antages omöjligt, på grund av den nu rådande folkmeningen”. Några timmar senare anlände följande telegram från prins Carl: ”Pappas chiffertelegram till dig Berlin är avfattat inom statsrådet och representerar en nu avgjord ståndpunkt i samklang med ledande män inom riksdagens kamrar. Både tidsbrist och stämningen här medger ej ändring” (Weibull 1960:175f).

Kronprins Gustaf vann således inte gehör för sin mjuka linje mot utbrytarstaten, utan reststaten Sverige tvang kung Oscar att gå med på villkor. Kungen kunde inte ens stå fast vid sin utfästelse till kronprinsen att uppskjuta avgörandet till dennes hemkomst (Weibull 1960:175f). Men även om kung Oscar kände sig förödmjukad av norrmännens metod att avsätta honom, vände även han sig bestämt emot våldsamheter. Oscar II hade ända sedan 1880-talet haft det besvärligt med Norge på grund av ständiga konstitutionella konflikter med den norska vänstern. Nu ville han avgjort ha en upplösning i fred. I sitt trontal vid urtima riksdagens öppnande den 21 juni framhöll konungen: ”Det förslag, Jag ... framlägger för Eder, går icke ut på att möta orätt med maktmedel. Huru betydelsefull för de skandinaviska folkens trygghet unionen än må vara, icke är den värd de offer, som skulle betingas af tvångsåtgärder... Nej, må det svenska folket låta sig ledas af klok självbehärskning, och gifve Gud Sverige kraft och enighet att inom sina egna gränser återvinna hvad det genom en upplösning af unionen skulle förlora” (Bih. t. Urtima Riksdagens Prot. 1905, 1 Saml., 1 Afd, sid 2). Kungahuset avvisade däremot bestämt det norska erbjudandet om att en prins av huset Bernadotte skulle väljas till norsk kung, efter det att upplösningen var genomförd (Vedung 1971:264ff, ”sekundogenituren”).

Kronprins Gustafs mjuka linje mot den norska secessionen hade alltså avvisats av de svenska statsorganen. Under särskilda utskottets förhandlingar förhöll sig kronprinsen passiv. Men därefter försökte han finna en kompromiss mellan de svenska och de norska ståndpunkterna. Även kung Oskar tycks ha varit inne på liknande tankegångar (Lindberg 1950:223ff). Det gemensamma kungahuset måste betecknas som en modererande och fredsbevarande kraft år 1905.

Inte heller andra gemensamma organ uppträdde hotfullt mot utbrytarstaten Norge 1905. Formellt drev De förenade rikena en samfäll, enhetlig utrikespolitik. Några särskilda gemensamma organ för utrikespolitiken, vid sidan av kungahuset, fanns emellertid inte. Som svensk-norska organ fungerade den svenske utrikesministern och det svenska utrikesdepartementet. Främmande staters beskickningar låg i Stockholm, inte i Kristiania. Utrikesministern var alltid svensk. Men ända från tidigt 1800-tal kunde norrmän vara medlemmar av kabinettet och anställda vid Utrikesdepartementet. Norrmannen Thor von Ditten var exempelvis kabinettssekreterare åren 1900–1902. Även diplomatin och konsultatväsendet

var relativt integrerade. Norrmännen kunde vara ambassadörer och konsulter lika väl som svenskarna. Någon speciell unionell linje drevs inte av utrikesorganen 1905.

Omgivningen: ingen hotfull stormaktsintervention

Omgivningens aktörer, dvs intressenter utanför de gemensamma organen och de ingående staterna, framför allt omgivningens stormakter, kan påverka secessioners förlopp och innehåll genom att stödja eller motsätta sig avsöndringarna.

Bestämmande för Sveriges och Norges utrikespolitiska livsvillkor kring sekelskiftet 1900 var läget i skärningspunkten mellan tre stora makters intressessfärer: Englands, Tysklands och Rysslands. Eftersom England och Ryssland var rivaler i Främre Orienten, Centralasien och Fjärran Östern kunde England, såsom under Krimkriget, förväntas se unionen som ett skydd mot Ryssland. Mellan Tyskland och England fanns motsättningar kring den förra maktens flottupprustning och koloniala ambitioner. I detta tyska perspektiv kunde England se unionen mer negativt som ett stöd för Tyskland. Den ryska synen torde å andra sidan ha varit enhetlig; ett splittrat och därigenom försvagat Skandinavien måste av den ryska statsledningen betraktas som något fördelaktigt. Både som skydd mot rysk expansion och som en motvikt mot England kunde Tyskland förväntas se positivt på unionen (Berg 1995:23ff).

Men varken England eller Tyskland krävde på sommaren 1905 att unionen skulle upprätthållas. Tvärtom önskade de att Sverige snabbt skulle erkänna Norges utbrytning. Å andra sidan ville de heller inte gå händelserna i förväg genom att erkänna Norge, innan förhandlingarna med Sverige lett till resultat (Berg 1995:25).

Det uppstod således ingen allvarlig stormaktskonflikt kring unionsupplösningen. Viktigast var troligen att den tyska statsledningen inte ville ingripa för att rädda unionen. ”Wir haben Mitleid mit dem alten Mann, aber helfen wollen wir ihm nicht,” skrev kejsar Wilhelm på en depesch daterad den 8 juni. Om svenskarernas sätt att möta utbrytningen kände kejsaren djupt förakt; ”Schlappschwänze!” är hans ampra kommenterar (Lindberg 1950:199). Tyskarna ville ha ett snabbt svenskt accepterande av en upplösning och att bernadotterna gav med sig och godtog det norska erbjudandet om en svensk prins på Norges tron. Vid månadens mitt samtalade kronprins Gustaf i Berlin med kejsaren, rikskansler Bülow och statssekreterare Richthofen, vilka samtliga gav rådet att Sverige utan vidare borde upplösa förbundet. Det längsta rikskanslern kunde sträcka sig var att lova att Tyskland skulle bli en av de sista att erkänna Norge (Weibull 1960:179; Lindberg 1950:196). Vid ett möte med Oscar II utanför Gävle den 13–14 juli gjorde kejsar Wilhelm II klart, att han inte ämnade stödja några svenska äventyr, att upplösningen borde komma snabbt samt att bernadotterna måste acceptera sekundogenituren (Lindberg 1950:201ff).⁴

Storbritannien politiska ledning såg med sympati på Norges självständighetsförklaring, eftersom motsättningen till Ryssland sjönk i bakgrunden och motsättningen till Tyskland började upplevas som den centrala. År 1904 hade England och Frankrike uppnått sin berömda "entente cordiale" med udden riktad mot Tyskland. I mars 1905 hade alliansen bestått sitt första eldprov, då England i Marockosaken förbehållslöst slutit upp på Frankrikes sida mot Tyskland. Vid sitt besök i London vid mitten av juni 1905 fick kronprins Gustaf genom samtal med den engelske kungen, premiärminister Balfour och utrikesminister Lansdowne helt klart för sig, att England önskade att Sverige utan vidare skulle släppa unionen (Weibull 1960:172ff). Men så långt som till en formlig intervention till Norges fördel var den brittiska regeringen trots allt inte beredd att sträcka sig. Påståendet om att den brittiske ministern i Stockholm den 12 juli gjorde en demarche ("om uppgörelse med Norge ej snart träffades kunde England känna sig föranlåtet att utan vidare erkänna den nya regimen i Norge, sid 554 i Erik O Löfgren) beror troligen på ett missförstånd (Lindberg 1950:213ff).

Att den tsaristiska ryska statsledningen såg det som en fördel om unionen försvann var föga överraskande; unionsupplösningen skulle ju försvaga en tänkbar fientlig granne på imperiets västra flank (Jungar 1969). Att Ryssland var upptaget och medtaget av förlusterna i kriget mot japanerna i Manchuriet och vid Port Arthur bör vidare ha underlättat för norrmännen att bryta sig loss från förbundet. Den ryska östersjöflottans nederlag vid Tsushima ägde rum den 30 maj, en vecka innan 7 juni. Egendomligt nog tycks det inte ha försvagat den svenska synen på unionen som ett litet skydd mot den mäktige grannen på andra sidan Torne älv. Att Ryssland blev stoppat i öster skulle vända det väldiga rikets uppmärksamhet mot väster och därmed öka trycket mot norra Skandinavien (Burgman 1965:162ff, 176ff, 183ff, 238). För tillfället var emellertid kolossen militärt försvagad, vilket minskade riskerna temporärt. Även den ryska revolutionsrörelsen ansågs vara en allierad, när det gällde att föra unionsbråket till ett fredligt slut (Vedung 1971:212f).

Från internationell, stormaktspolitisk synpunkt inträffade Norges utbrytning ur unionen vid en maximalt gynnsam tidpunkt för en fredlig upplösning. Vi kan tala om ett internationellt formativt ögonblick för fred. Det fanns inget stöd hos de viktigaste aktörerna i omgivningen för en eventuell svensk krigspolitik. Stormakterna lät i stora drag utbrytarstaten och reststaten på egen hand sköta riksupplösningen.

Efter dessa korta exposéer över de gemensamma organens och omgivningens agerande skall jag nu gå över till hur hegemonen Sverige såg på unionens upplösning.

Föreningen saknade historisk legitimitet

Att Sverige och Norge skulle höra ihop hade ingen historisk legitimitet. Länderna

hade aldrig utgjort någon federation som Sovjetunionen 1991 och mycket mindre någon enhetsstat som exempelvis Sverige och Finland 1809, Ungern och Slovakien vid secessionen 1918, integrationen 1941 och den ungerska invasionen 1969 eller som USA, när Sydstaterna 1861 bröt sig ut. Den svensk-norska unionen hade rentav svagare historisk legitimitet än det nutida Jugoslavien, som blev en egen, federativ stat först 1918 och löstes upp på 1990-talet.

Inga gränskonflikter

Secessioner försvåras om det råder skilda uppfattningar om var gränsen skall gå mellan utbrytarstaten och reststaten. Mellan Sverige och Norge 1905 fanns emellertid inga gränsvister. Norrmännen gjorde inte anspråk på Bohuslän, Jämtland, Härjedalen, Särna och Idre. Svenskarna krävde inte Trondheims län. Gränsen mellan länderna hade en 250 år lång historisk hävd. Statsledningarna och befolkningarna upplevde den som rimlig och naturlig. Genom Torstenssonfejden och Freden i Brömsebro 1645 hade svenskarna erövrat Jämtland, Härjedalen, Särna och Idre. Genom Freden i Roskilde 1658 hade Bohuslän erövrats, Dessutom hade fastlandsnorge kluivits i två delar genom att svenskarna lagt beslag på Trøndelagen, Nordmøre och Romsdal, en erövring som de emellertid fått lämna tillbaka två år senare genom Freden i Köpenhamn (Bjørge, Rian & Kaartvedt 1995:173ff). År 1661 hade gränsen exakt fastställts från Västkusten upp till Kornsjö. Resten hade gått upp från 1734 och framåt; år 1751 hade alla gränsvister lösts ända upp till Varangerfjorden genom ”en av norgeshistoriens viktigaste traktater” (Bjørge, Rian & Kaartvedt 1995:199f).

Visserligen hade länderna krigat mot varandra efter 1660. Karl XII hade ju 1718 gått till angrepp mot Norge på två håll, dels i söder mot Fredrikshald, dels genom Jämtland mot Trøndelagen. Fälttåget hade som bekant slutat med konungens död vid Fredrikshald och arméns snöpliga och delvis djupt tragiska hemmarsch (Bjørge, Rian & Kaartvedt 1995:183ff). Under Gustaf III:s ryska krig 1788–90 hade smärre skärmytslingar ägt rum längs västra fronten (Bjørge, Rian & Kaartvedt 1995:203ff). Åren 1808–1809 under Finska kriget hade Danmark/Norge förklarat krig och norrmännen slagit tillbaka ett svenskt infall i Norge, varefter stillestånd ingåtts, en överenskommelse som hölls medan Adlersparre och västra armén marscherade mot Stockholm och avsatte den enväldige kungen (Bjørge, Rian & Kaartvedt 1995:213f). År 1814 hade Karl Johans svenska här ryckt in i Norge, innan unionen ingåtts (Bjørge, Rian & Kaartvedt 1995:221ff).

I och för sig blossade faktiskt en liten gränskonflikt upp vid sekelskiftet. Den gällde grundflaket Grisbådarna med rikt hummerfiske ca 20 km väster om Strömstad. Motsättningen spelade emellertid ingen roll vid unionsupplösningen och avgjordes 1909 genom internationell skiljedom (Vedung 1971:316,n.2).

Radikala norska venstrepolitiker vädrade också ibland offentligt sin nostalgi över Norges storhetstid under tidig medeltid och hur landet sedan förlorat viktiga

landområden inte bara till Sverige utan även till Danmark. I ett 17:e majtal 1903 framhöll Harald Bothner (1987:2), sedermera statsråd i Christian Michelsens ministär, att då Norges stora nationella uppvaknande kom 1814 då ”savne de vi bl.a. tre Landsdele, og alle de Kolonier, de Utlände som de gamle Nordmænd vandt och bygget paa sine ærefulde Togter.” Några formella krav på dessa landområden restes aldrig 1905 vare sig i pressen eller bland politiker.

I Sverige fanns emellertid 1905 veritabla kannstöperier kring norska landavträdelser. En handfull krigshetsare framträdde helt öppet i pressen. Även två riksdagsmän, Carl Klingspor och Johan Gripenstedt, argumenterade för gränsframflyttningar, dock inte offentligt. Framför allt framfördes krav på norra Norge. Troms, Finnmark och ”den del av Nordlandens amt som ligger omkring Ofotenfjorden” var ett, Tröndelagen och norrut upp till ryska gränsen ett annat. Docenten i statskunskap Rudolf Kjellén hävdade att den naturliga gränsen låg längs Glommen och drog en parallell med Karl XIV Johans norska fälttåg 1814. Men gruppen var marginell. Kraven gällde heller inga irredenta, d.v.s. landområden som tidigare tillhört Sverige, där befolkningen talade svenska eller kulturellt identifierade sig som svenskar eller som av andra skäl kunde påstås vara av svenskt intresse (Vedung 1971:315ff).

Inga etniska minoriteter

Ett stort problem vid utbrytningar är om det finns instängda minoriteter i utbrytarlandet. När Sydstaterna avsöndrade sig från USA och bildade sin konfederation kopplades secessionen till ett minoritetsproblem, de svarta slavarerna. Detta gjorde att utbrytningsförsöket misslyckades. Vi ser samma problem dyka upp i dagens Bosnien mellan muslimer, serber och kroater, i Armenien och i Bessarabien. Instängda minoriteter försvarar fredliga riksupplösningar.

Vad gäller Sverige och Norge 1905 så existerade inga minoritetsproblem. Det fanns inga instängda svensksinnade enklaver i Norge eller norsksinnade enklaver i Sverige. På den ena sidan gränsen talades och skrevs svenska, på den andra sidan talades och skrevs norska (bokmål, nynorsk). Folk flyttade självfallet över gränsen. Men de svenskar, som bosatte sig i Norge, antog norska som språk och deras barn gick i norska skolor. Detsamma gällde de norrmän, som migrerade till Sverige. Det var alltså inte som i våra dagars Estland eller Lettland att de inflyttade ryssarna behöll sitt språk och gick i ryska skolor. Kort sagt det fanns inga minoritetsenklaver, som något av länderna skulle kunna strida för. Läget var inte som i våra dagars Tjetjenien eller Bosnien.

Intressant nog fanns det en minoritetsfråga också 1905. Den gällde samerna. De nordsvenska nomadernas urgamla rätt att under vintrarna flytta med sina renar till atlantkusten i Troms och Finnmark togs upp av svenskarna med stöd av en bestämmelse i 1751 års gränstraktat och 1883 års revision av denna. Norrmännen gav vika och rättigheten skrevs in i Karlstadskonventionen (Vedung 1971:315).⁵

Inga resursförluster om banden klipptes av

Varken Sverige eller Norge behövde befara några förluster av naturresurser om länderna gick skilda vägar. Det fanns 1905 exempelvis inga kända tillgångar på olja, järnmalm eller några andra naturresurser, som Sverige skulle förlora om Norge blev fritt. Inte heller skulle Norge förlora något materiellt genom en utbrytning.

Länderna inte ekonomiskt sammanflätade

Ett problem som kan försvåra utbrytningar är om förbundsländerna är ekonomiskt sammanflätade. Vad gäller Sverige och Norge 1905 förelåg ingen sådan situation. Från 1814 var Norge och Sverige tullpolitiskt sett två helt separata länder. Mellanrikslagen 1825/27 ändrade på detta förhållande. Lagen slog fast att de flesta varor, som blev förda över land mellan rikena, blev fritagna från tull samt att de viktigaste inhemska varorna, som fördes sjövägen över gränsen, skulle införas mot halv tull, samt att norska skepp blev behandlade som svenska i svenska hamnar. Detta hade lett till ett uppsving för norsk sjöfart till och från Sverige (Bjørge, Rian & Kaartvedt 1995:262f). Genom 1874 års revision av mellanrikslagen blev de två staterna i praktiken ett frihandelsområde med ömsesidig tullfrihet för inhemska varor liksom reciprok likställighet beträffande sjöfart (Bjørge, Rian & Kaartvedt 1995:313ff). Detta hade emellertid upphört 1895, när de svenska högerkrafterna upphävde 1874 års mellanrikslag med verkan från 1897 (Hadenius 1964:320f).

Länderna hade inte vuxit ihop med varandra ekonomiskt, när de sista förningsbanden klipptes av. Näringslivet var olika på Kölens båda sidor. I Sverige hade träindustrin, gruvindustrin och metallindustrin kommit igång på allvar. Den norska exporten var i första hand virke, fisk och skeppsfartstjänster. De svenska enheterna var större än de norska. Det fanns inte mycket av svenska investeringar i Norge, ej heller norska i Sverige. De båda ländernas näringsliv levde separata liv, sida vid sida med varandra (jfr Larsson 1976 och 1977).

Länderna inte försvarspolitiskt sammanflätade

Den enhet som länderna utgjorde försvarspolitiskt representerade länge från den svenska statsresonens utgångspunkt ett viktigt värde. Tack vare unionen hade Sverige fått en trygg västgräns genom att den militärpolitiska bas, som Norge ofta i historien hade fått tjäna mot grannen på halvön, hade eliminerats. Efterhand blev svenskarna besvikna över försvarssamfälligheten. Några gemensamma försvarsövningar förekom inte. Reglerna var också olika. Medan hela den svenska krigsmakten i princip kunde användas för att försvara Norge, var det bara en del av den norska, som fick lämna landet. ”Landeværnet og de øvrige Tropper, som ikke til Linjetropper kunne henregnes, maa aldrig, uden Stortingets Samtykke, bruges udenfor Rigets Grænser,” hette det i lantvärnsparagrafen i den ursprungliga norska grundloven (Brækhus och Aarbakke 1982, § 25). Genom politiska be-

slut hade norska politiker sett till att linjen som kunde brukas gemensamt, hade försvagats till förmån för lantvärnet, som endast kunde användas i Norge. Unionen hade vidare inte befrämjat det goda samförstånd mellan Sverige och Norge, som åtskilliga hade hoppats på. Tvärtom hade den under sina sista levnadsår utstått misstro och hat, vilket resulterat i att norrmännen i slutet av 1890-talet byggt gränsfästningar mot Sverige (jfr Wasberg 1963). Tillsammantaget gjorde allt detta att de säkerhetspolitiska aspekterna på secessionen enligt ledande svenska politiker var relativt svaga (Vedung 1971:191ff, 210ff, 81ff).

Utrikespolitisk sammanflätning

Genom att den svenska utrikesförvaltningen skötte även Norges utrikespolitik förelåg en gemensam utrikespolitik. Igen från den svenska statsresonens synpunkt uppfattades detta som ett betydande värde. De skandinaviska länderna ansågs få ökad vikt och betydelse genom att de uppträdde som en utrikespolitisk enhet, framför allt gentemot stormaktsgrannarna. Troligen fanns denna känsla kvar även 1905. Unionens egentliga betydelse låg inom utrikespolitikens område (Vedung 1971:198f, 213).

Slutligen skall några faktorer uppmärksammas, vilka uppträdde just i samband med unionsupplösningen sommaren 1905.

Norsk enighet, svensk splittring

En viktig faktor vid utbrytningar är den politiska enigheten i utbrytarstaten och reststaten. Om den politiska uppslutningen bakom en utbrytning är stor i utbrytarstaten är möjligheterna att lyckas större, än om det finns starka minoriteter eller rentav majoriteter, som motsätter sig secessionen. Problemet kan illustreras med de 13 nordamerikanska koloniernas utbrytning ur det brittiska imperiet, då det fanns en betydande grupp lojalister, som ville hålla fast vid den engelska kronan och som under frihetskriget i viss utsträckning emigrerade till Canada. Ett annat exempel kan hämtas från dagens secessionskamp i Nordirland, där protestantiska lojalister håller fast vid unionen med Storbritannien mot katolska separatister.

Ett slående drag 1905 var den totala norska enigheten. Det fanns ingen politisk minoritet, som önskade hålla fast vid unionen med Sverige. Det partikäbbel, som länge förekommit i den norska unionspolitiken, upphörde på våren 1905, när Christian Michelsen blev statsminister. Enigheten sträckte sig ända till att med vapenmakt försvara den nya självständigheten. Berömd är anekdoten om Bjørnstjerne Bjørnson och Christian Michelsen. Den debattglade Bjørnson skrev förmanande till Michelsen: ”Nu gjælder det at holde sammen.” Statsministern svarade: ”Nu gjælder det att holde kjæft” (jfr Vedung 1971:347).

Den överväldigande enigheten i utbrytarstaten demonstrerades tydligast i folkomröstningen om den ”stedfundne unionsopløsning”, som resulterade i 368 200 ja mot 184 nej. Hela 99,4 % röstade för unionens upplösning. Till yttermera visso

var valdeltagandet över 85 %. Ungefär 25 000 svenska invandrare hade också rösträtt, men ändå blev resultatet som det blev.

I jämförelse med detta var reststaten Sverige opinionsmässigt splittrad. Till detta bidrog skillnader i statsskick. Norrmännen åtnjöt allmän rösträtt och ett parlamentariskt styrelseskick. I Sverige fanns det rösträtt men ingen allmän och lika rösträtt till riksdagens kamrar. Folk röstade efter principen ju högre inkomst, desto fler röster. Kungen hade däremot inte heller i Sverige särskilt stark ställning, men han kunde brukas som instrument av vissa politiska riktningar. Det är som Alf Kaartvedt har skrivit i ett brev till författaren av denna uppsats (20 juni 1995, hos adressaten): "Folke Lindbergs kongelige utenrikspolitikk er først og fremst et bidrag til kong Oscar II:s sjelsliv, ikke til svensk utenrikspolitikk" (jfr Lindberg 1950).

Detta gjorde den svenska vänstern relativt svag i riksdagen. Starkare var den däremot på gatan. Socialdemokrater och vänsterliberaler demonstrerade mot krig 1905. Den unga fredsrörelsen med Emil Gullers och K P Arnoldson i spetsen var aktiv. Stockholms fredsförening demonstrerade 1 maj. Det fanns således en folk-rörelse för freden, även om den inte var särskilt omfattande (Vedung 1971:203f).

Samtidigt väckte det harm och vrede i mitten och till höger, att regeringen Ramstedt endast ville överlägga med norrmännen om vissa konkreta sakfrågor, s.k. "förhandlingsämnen", innan unionen upplöstes. Norrbyggarna måste klämmas åt hårdare. De måste dels följa vissa procedurer för att Sverige skulle inleda förhandlingar, dels göra bestämda materiella eftergifter för att Sverige skulle ge sitt bifall till unionens upplösning (Wählstrand 1941; Vedung 1971:262). För första gången i Sveriges historia fick vi ett totalt regeringsskifte. I spetsen för den nya regeringen uppträdde förstakammarhögerens ledare Christian Lundeberg. Hans tillträde hälsades med farhågor både i Norge och i den svenska vänstern. Förstakammarhögeren hade skramlat med sablarna under unionskrisen 1895. Samma sak skulle kunna upprepas nu (Wählstrand 1941).

Vad skulle i så fall vara Sveriges krigsmål? Att gå i krig för en formsak, en ansiktsräddning, var naturligtvis uteslutet. Man kan inte kriga för att norrmännen skulle upplösa unionen på ett för det svenska politiska etablissemanget acceptabelt sätt. Skulle unionen i så fall återupprättas? Eller skulle unionen stärkas? Eller skulle unionen upplösas men med norska eftergifter?

Vad gav egentligen unionen Sverige år 1905? Ingen ekonomisk fördel. Ingen militär fördel sådan som nu stämningarna var i Norge. Gemensam utrikespolitik, ja, men sannolikt inte länge till. Rationella grunder kunde tala för att acceptera unionsupplösning för att få slut på bråket med Norge.

Svenska försvarets legitimitetskris

För att kunna föra krig måste det naturligtvis finnas en stark krigsmakt. Det svenska försvaret var också överlägset det norska materiellt och i antal soldater.

Det hade reformerats under 1890-talet (Nevéus 1965). År 1901 hade den stående armén avskaffats och allmän värnplikt införts. Det svenska försvaret hade moderniserats och tedde sig på papperet ganska starkt (Militärt kring 1905).

Men kunde befälet verkligen lita på fotfolket? Frågan är svår att besvara (i Douglas 1950:100ff ges stämningbilder). Tecken tyder emellertid på att försvaret befann sig i en legitimitetskris. Arbetarpojkar och bonddrängar försökte undgå värnplikt genom emigration eller genom att gömma sig. Försvarsmakten upplevdes som överklassig. Man började tala om ”det befästa fattighuset”. Den som verkligen ville starta krig måste räkna med fotfolkets motvilja. Socialdemokratiska ungdomsförbundet demonstrerade för fred strax efter 7 juni. Temat var ”Ned med vapnen, fred med Norge”. I stället talades hotfullt om att ”vapnen borde riktas mot annat håll”.⁶ Detta måste ha bidragit till att försvarsledningen tvekade inför krig.

Christian Lundeberg, Staaff och den politiska dristigheten

Till syvende och sist måste utgången också tillskrivas politisk dristighet och klokskap. Riksdagen kompromissade ihop sig till en förhandlingsposition, som innebar ett upprättande av Sveriges ära. Norrmännen skulle tvingas ha folkomröstning om upplösningen och rasera sina gränsfästningar. Om detta skedde, skulle Sverige godta unionens upplösning. Liberalerna med Karl Staaff i spetsen gick med på denna kompromiss trots anklagelser från vänster om krigshets mot det försvarslösa Norge. Högersn Christian Lundeberg beslöt också att acceptera kompromissen och rida ut den kraftiga nationella stormen.

Folkomröstningsvillkoret har för eftervärlden tett sig obegripligt med tanke på att det godtogs av den antidemokratiska svenska förstakammarhögern, som inte kunde drömma om folkomröstningar på hemmaplan. Det fanns tre motiv bakom kravet. Möjligen fanns en förhoppning om att försvaga den norska regeringens legitimitet även om detta motiv knappast märks alls i samtida debatt. Viktigare var motivet svensk ansiktsräddning. Om norska folket i en folkomröstning verkligen massivt slöt upp bakom en upplösning, kunde man även från svensk sida hänvisa till denna opinion och därmed skjuta ansvaret för upplösning ifrån sig och rädda sitt politiska anseende.

Viktigast var tidsaspekten och den svenska inrikespolitiken. Om processen drog ut på tiden, skulle unionsfrågan kunna bli ett stridsämne i de uppkommande svenska valen och än en gång tjäna som röstvinnare för högern. Vänstern hade länge betraktat unionsfrågan som ”reaktionens modernärning” i svensk inrikespolitik. Genom att kraftigt agitera mot Norge och norrmännens vänsterradikala hantlangare i Sverige kunde högern använda nationalismen som agitationsämne, värva röster och bjuda vänstern motstånd inrikespolitiskt. Framför allt skulle man kanske då kunna hindra vänsterns krav på parlamentarism, allmän rösträtt och proportionella val från att förverkligas. Här ligger en veritabel *historisk ironi*, som uppmärksammats alldeles för lite, särskilt i Norge: det ultrademokratiska kravet

på en norsk folkomröstning användes i första hand inte för att underminera den norska regeringens legitimitet utan för att skapa förutsättningar för stoppa en demokratisk utveckling i Sverige. Unionen skulle också en sista gång få tjäna som reaktionens modernärning. Det är denna inrikespolitiska laddning bakom kravet på norsk folkomröstning eller alternativt nyval till stortinget, som gjorde att detta villkor gav upphov till den hårdaste politiska strid, som överhuvudtaget ägde rum i riksdagens utskott och plenarsammanträden med anledning av unionsupplösningen (Vedung 1971:274ff).

Vid underhandlingarna i Karlstad höll den svenska delegationen ihop. Karl Staaff lät sig inte förföras av norska sirensånger. Det viktigaste var försvarssynpunkten. Om man kunde få garantier för att inte få en fiende i ryggen i väster, var man beredd att ge upp unionen. De norska gränsfästningarna måste därför raseras. Den svenska vänstern kunde ställa upp på detta högerkrav mot Norge, eftersom det avsåg nedrustning, som i svensk inrikespolitik var en angelägenhet för vänstern. Slutligen gick Christian Michelsen och de andra norska förhandlingarna med på detta, trots att de naturligtvis förutsåg att de skulle komma att blotta sig för stark kritik från den yttersta vänsterflygeln, Konow-Castbergfalangen. Som plåster på sårad norsk nationalkänsla godtog Lundeberg och de svenska ledarna en neutral zon på sidor om gränsen enligt ett norskt förslag, trots att detta i Sverige skulle kunna upplevas som överdriven norskkurtis. En opinionsmässigt fördelaktig sak för svenska högerkrafter var att den neutrala zonen skulle drabba normmännens gränsfästningar mot Sverige men en militärt obefäst svensk gräns mot Norge. En internationell aspekt kom också in i unionsupplösningen genom att svenskarna accepterade det norska kravet på skiljedom i Haag för framtida tvister (Wählstrand 1953; Vedung 1971:334ff., 427ff.; Munthe 1954).

Det är detta jag menar med politisk klokhet. Christian Michelsen tordes rasera gränsfästningarna trots att han kunde befara kritik för att vara onationell. En politiker som Lundeberg vågade visa tillmötesgående mot normmännen, trots att han riskerade bli anklagad för norskkurtis och norvegomani. Kanske var förstakammarhögerns ledare den ende från svensk sida, som kunde klara detta konststycke utan att någon dolkstötslegend skapades i svenska högerkretsar.

Det finns två sorters politiker: utopister och dekonstruktivister. Utopisten söker förverkliga något som inte finns men som hon tror på som en idealisk framtidsdröm. Dekonstruktivisten däremot demonterar något som redan finns och som hon egentligen skulle vilja ha men som hon motvilligt tvingas ge upp.

Christian Lundeberg uppträdde som en dekonstruktivist, som monterade ner vad hans fraktion eller parti innerst inne kanske skulle vilja utveckla och förstärka. Han är en av dessa återtagets hjältar, som sällan får någon större plats i historieböckerna. Lundebergs insats i förhållande till ultrahögern i Sverige påminner om Charles de Gaulles i förhållande till de europeiska svartfötterna i Algeriet och Willem de Klercks i förhållande till ultranationalisterna och apartheidssystemet i

EVERT VEDUNG

Sydafrika. Det är viktigt vid dekonstruktioner att ingen dolkstötslegend uppstår, att ingen grogrund skapas för missnöje över eftergifter, som inrikespolitiska motståndare anses ligga bakom. Genom att unionen släpptes av en regering ledd av den oomstridda ledaren för förstakammarhögern, den gruppering som var mest för hårda tag mot norrmännen, kunde svenska ultranationalister aldrig skapa någon dolkstötslegend. Måhända är patron Christian Lundeberg från Forsbacka bruk den ende svenske politiker som verkligen har gjort en insats för den omedelbara och varaktiga fredens sak, vilken inneburit en ordentlig politisk uppoffring. Borde han ha fått en staty i Stockholm? Och Michelsen och Lundeberg, borde de inte ha fått dela Nobels fredspris?

Utdragen process viktig för att hegemonen skall vänja sig och den mindre parten inte gripas av övermod

En fredlig riksoplösning skall ta tid. En utdragen process gör att hegemonen hinner vänja sig vid tanken på en amputation. Om detta inte sker, kan det lätt utbildas en dolkstötslegend, som gör att hegemonen kräver revansch och återförening. En långsam förvittringsprocess är också viktig för att den mindre parten inte skall gripas av övermod. Uplösningen av den svensk-norska unionen skedde visserligen på sommaren 1905, men den hade föregåtts av flera kriser, såsom ståt-hållarstriden 1859–1860, vetostriden 1874–1884, konsulatstriden 1893–1895, krisen kring sillsalladen och den rena norska flaggan 1898–1899 och konsulatkrisen 1903–1905 (Weibull 1962). Härigenom hade inte minst kronprins Gustaf och kung Oscar samt den svenska opinionen hunnit vänja sig vid tanken att släppa Norge fritt.

Att unionen mellan Sverige och Norge kunde upplösas i fred 1905 berodde alltså på en mängd omständigheter, som inte utesluter politiskt omdöme och politisk dristighet.

Efterord

Kraftfull kritik av en tidigare version av artikeln har levererats av professor Alf Kaartvedt, Universitetet i Bergen och fil dr Jan Larsson, Riksantikvarieämbetet, Stockholm. Fil. kand. Anders Weström, Statsvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet, har lånat fram litteratur och kollationerat referenser. Ingalill Halvarsson och Ingela Bengtsson, Bostadsforskningsbiblioteket, Gävle har hjälpt till med böcker och artiklar. Min bror jägmästare Tage Vedung har ritat figur och formaterat. Till samtliga riktar jag härmed ett varmt tack. Naturligtvis bär jag själv ensam hela ansvaret för slutprodukten.

Noter

- 1 Litteraturen om secessioner är fortfarande inte överväldigande. Engman 1994, Buchanan

- 1991 och Buchheit 1978 ger överblick över de frågor som ställs och de historiska fall som diskuteras. Se även Lindgren 1959 samt Premdas, Samarasinghe och Anderson 1990.
- 2 En utmärkt framställning av relationerna mellan Norge och Sverige i historisk tid ges i Bjørge, Rian & Kaartvedt 1995.
 - 3 Det rådde delade meningar om huruvida den gemensamma dynastin var unionell i någon mer specifik mening. Att den var gemensam för de två rikena kunde emellertid ingen förneka.
 - 4 Om den tyska och österrikisk-ungerska pressens positiva syn på unionen som ett bålverk mot öster, se Burgman 1965:178f.
 - 5 Bjørge, Rian & Kaartvedt 1995:151ff, 156ff, 254ff ger en översikt över Gustav Vasas och Karl IX:s planer på ishavskusten samt hur dessa planer omintetgjordes genom Freden i Knäred 1613 varigenom svenske kungen och hans efterträdare avstod från krav på land mellan Tysfjord och Varanger. Se även Lundmark 1982:60ff, 165ff.
 - 6 Isaksson 1985:68ff speglar stämningar i vänsterradikala socialdemokratiska miljöer, främst i kretsen kring den unge Per Albin Hansson.

Referenser

- Benedick, Richard Elliott, 1991, *Ozone Diplomacy: New Directions in Safeguarding the Planet*, Cambridge, MA.: Harvard University Press.
- Berg, Roald, 1995, *Norge på egen hånd 1905–1920, Norsk utenrikspolitikk historie*, Bind 2, Oslo: Universitetsforlaget.
- Brækhus, Sjur & Magnus Aarbakke, red., 1982, *Norges lover 1685–1981*, Oslo: Det juridiske fakultet ved Universitetet i Oslo & Grøndahl & Søn Forlag A.S.
- Bjørge, Narve, Øystein Rian & Alf Kaartvedt, 1995, *Selvstendighet og union: Fra middelalderen til 1905, Norsk utenrikspolitikk historie*, Bind 1, Oslo: Universitetsforlaget.
- Bothner, Harald, 1987, *Dagbøker fra 1905*, Trondheim: Tapir.
- Buchanan, Allen, 1991, *Secession: The Morality of Political Divorce from Fort Sumter to Lithuania and Quebec*, Oxford: Westview Press [rec i Politische Vierteljahrsschrift av Martin List sept 1992].
- Buchheit, Lee C., 1978, *Secession: The Legitimacy of Self-Determination*, New Haven, CN., Yale University Press.
- Burgman, Torsten, 1965, *Svensk opinion och diplomati under rysk-japanska kriget 1904–1905*, Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Deutsch, Karl W, 1993, *Framgångsrik fred: Hur stater skapat stabil fred i historien* (originalalets titel: Political Community and the North Atlantic Area, 1957), Stockholm: PAX.
- Douglas, Archibald, 1950, *Jag blev officer*, Stockholm: Bonniers.
- Engman, Max, 1994, red., *När imperier faller: Studier kring riksupplösningar och nya stater*, Stockholm: Atlantis.
- Hadenius, Stig, 1964, *Fosterländsk unionspolitik: Majoritetspartiet, regeringen och unionsfrågan 1888–1899*, Stockholm: Norstedts-Bonniers.
- Hagerup Bull, Edvard, 1955, *Statsråd Edvard Hagerups dagbøker fra 1905*, Gyldendal: Oslo.
- Huxley, Aldous, 1938, *Ends and Means: An Enquiry into the Nature of Ideals and into the Methods Employed for Their Realization*, London: Chatto and Windus.
- Isaksson, Anders, 1985, *Per Albin: Del 1*, Stockholm: Wahlström & Widstrand.

EVERT VEDUNG

- Jungar, Sune, 1969, *Ryssland och den svensk-norska unionens upplösning: Tsar-diplomati och rysk-finländsk pressopinion kring unionsupplösningen från år 1880 till 1905*, Åbo: Acta Academiae Aboensis, Ser. A, vol. 37, nr 3.
- Kaartvedt, Alf, "Brev t. Evert Vedung 20 juni 1995," Uppsala: Evert Vedungs arkiv.
- Kilander, Svenbjörn, 1991, *Den nya staten och den gamla: En studie i ideologisk förändring*, Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Larsson, Jan, 1976, "Svensk exportindustri och utrikesförvaltning vid sekelskiftet," *Historisk Tidskrift*, årg. 96, nr 1, s.34–58.
- Larsson, Jan, 1977, *Diplomati och industriellt genombrott: Svenska exportsträvanden på Kina 1906–1916*, Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Lindberg, Folke, 1950, *Kunglig utrikespolitik: Studier och essayer från Oskar II:s tid*, Stockholm: Bonniers.
- Lindberg, Folke, 1958, *Scandinavia in Great Power Politics 1905–1908*, Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Lindgren, Raymond, 1959, *Norway-Sweden: Union, Disunion and Scandinavian Integration*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Lundmark, Lennart, 1982, *Uppbörd, utarmning, utveckling: Det samiska fångstambällets övergång till rennomadism i Lule lappmark*, Lund: Arkiv.
- Militärt kring 1905: en skildring av militära förberedelser och åtgärder i samband med unionskrisen*, 1955, Stockholm: Hörsta förlag [Försvarsstabens krigshistoriska avdelning].
- Munthe, Gerhard, 1954, *Karlstad 1905*, Bergen: J. W. Eides Förlag.
- Nevés, Torgny, 1965, *Ett betryggande försvar: värnplikten och arméorganisationen i svensk politik 1880–1885*, Stockholm: Appelberg.
- Premdas, Ralph, S.W.R de A. Samarasinghe & Alan B. Anderson, eds., 1990, *Secessionist Movements in Comparative Perspective*, London: Pinter.
- Riksdagstrycket.
- Schmidt, Manfred G., 1995, *Wörterbuch zur Politik*, Stuttgart: Alfred Kröner Verlag.
- Tingsten, Lars, 1938, *Hägkomster*, Stockholm: Bonniers.
- "Unionsupplösningen 1905 och Östeuropa," *Gomorrön Världen*, Sveriges Radio, Riksradiön P1, 25/10 fm., 1992).
- Wasberg, Gunnar Christie, 1963, *Forsvarstanke og suverenitetsprinsipp: Kretsen om Aftenposten i den unionspolitiske debatt 1890–mars 1905*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Wedel Jarlsberg, Frits, 1946, *1905: Kongevalget*, Oslo: Gyldendal.
- Vedung, Evert, 1971, *Unionsdebatten 1905: En jämförelse mellan argumenteringen i Sverige och Norge*, Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Weibull, Jörgen, 1960, "Kronprins Gustaf inför unionsupplösningen 1905," *Scandia*, årg. 26, nr. 2, s. 167–229.
- Weibull, Jörgen, 1962, *Inför unionsupplösningen 1905: Konsultatfrågan*, Stockholm: Norstedts.
- Worm-Müller, Jacob S., "1905", *Samtiden*, s. 62–78, s. 147–160.
- Wahlstrand, Arne, 1941, *1905 års ministärkriser*, Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Wahlstrand, Arne, 1953, *Karlstadskonferensen 1905*, Uppsala: Almqvist & Wiksell.